

Насељавање Топлице Црногорцима после ослобођења од Турака 1878. године

Од ИМС
- 5 октобар, 2017

После ослобођења Топлице и других јужних и југоисточних делова Србије од Турака 1878. године, неки крајеви, због исељавања албанског и турског становништва, остали су пусти, а међу њима и Топлица.

Ради насељавања ових крајева, **Србија је 1880. године донела закон о насељавању ових крајева, у коме је централно место заузело насељавање Топлице.**

Законом су били регулисани услови насељавања.

Краљ Милан Обреновић

У члану 1. поменутог Закона каже се да насељеници треба да су људи „који се занимају земљорадњом или каквим занатима неопходно потребним за сеоско становништво“.

У члану 5 стоји да насељеници добијају по 4 ха земље, ако је кућна задруга, на сваку мушку главу у задрузи старију од 16 година, још по 2 ха. Занатлије добијају још по 1 ха земље поред окућнице, као и грађу за кућу, бесплатно, у државној и општинској шуми.

Према члану 6, првих 15 година насељеник ужива само земљу, а после тога времена она прелази у његову својину.

По члану 7 насељеник се ослобађа свих државних пореских терета земље за 3 године (општинских не); насељеници се ослобађају службе у стајаћој војсци за 5 година, а у народној за 3.

Као што видимо из поменутих чланова Закона о насељавању, за становништво из пасивних крајева Црне Горе и Херцеговине постојали су веома повољни услови за насељавање новоослобођених крајева у Србији. Велика исељавања Црногораца према Србији позната су још одраније. Она су била стална, метанастазичка, организована по групама и појединачна. Број досељеника из Црне Горе зависио је од политичких односа између Србије и Црне Горе, као и од политичких прилика у њима. За време краља Милана спречавано је насељавање Црногораца у Србију.

Година 1889 је година политичких превирања у Србији, кад се краљ Милан одрекао престола у корист свог малолетног сина Александра. Тада је у Србији владало намесништво уместо малолетног Александра, у коме је главну улогу имао Јован Ристић, вођа либерала.

Године 1889. у Црној Гори је владала велика суша као и ранијих година. Економске прилике су се стално погоршавале на шта је, поред суше, посебно утицао висок наталитет, недостатак плодног земљишта, и још неки други фактори који су деловали у комплексу, те се због тога Црна Гора нашла у тешкој економској кризи. Другог излаза, осим исељавања, није било.

Пошто су се политичке прилике у Србији средиле, после одласка са власти краља Милана, црногорским исељеницима „врата“ Србије поново су била отворена.

Црногорска влада се писмено обратила краљевском намесништву и радикалској влади да дозволи организовано насељавање Црногораца у Србију. Тај захтев, у име црногорске владе, написао је заменик министра иностраних дела Гавро Вуковић, 9. августа 1889. године, и послао српској влади.

С обзиром што се у захтеву износе основни проблеми и узроци исељавања Црногораца у Србију, наводимо га у целини:

„Познато Вам је да је Црна Гора у пређашњим временима прибјегавала Србији у свакој својој нужди и да су Црногорци добијали помоћи у сваковрсном облику од своје браће Срба.

Црногорци су у Србију ходили исто као дома и по њој се насељавали; често пута ходили су и на повремену исхрану па се опет враћали на своја огњишта. То братско уточиште Црногорцима у пређашњим временима није ничим спречавано. Из те постојане братске предусретљивости Србије према Црној Гори истицали су двије користи, и то: Црногорци, који су поради оскудице земље били принуђени исељавати се, нијесу се исељавали по туђем свијету на уштрб своје расе, већ у своју брацку земљу Србију, код своје браће. Друго: црногорски народ, који није могао опстати, одлијевао се је постепено и находио је у Србији и земље и рада. Они народ пак, који је остајао, могао је опстати на оно земље што је постајало ослобођено исељавањем. Тако је постојаним исељавањем одржана народна сразмјера између количине родне земље и њених извора за опстанак и броја народа који је на њој остајао да живи.

Међутим тај природни ток ствари у нашим братским односима био је прекинут неким политичким неприликама. Има већ више година како врата Србије за пресељенике црногорске беху затворена, на огромну штету Црне Горе. Та околност поремети равнотежу у нашем економском положају. Земље као јединог извора наше производње имамо сасвим мало; народ искључиво земљорадничког занимања намножи се и нагомила на то мало земље тако, да се управо рећи створи аграрни пролетаријат, који се није могао преобразити на који други рад, јер није био развијен ни за шта друго, а иселити се није имао куд. Ово зло стање подупрто је **било и самом природом. Од последњег рата Црна Гора није имала добре године. Велика суша**, која влада по свој земљи, хоће и ове године да коначно уништи летину и тијем вас народ изравна у немаштини.

Стога се обраћам к Вама, Г. Министре претсједниче, у име владе Његовог Височанства кнеза, а преко Вас и Вашој Краљевској Влади, с молбом: да изволите успоставити пређашњу предусетљивост према Црногорцима отворити им врата брацке Србије, дозволити им пресељавање и настањивање по мјестима, која Ви будете опредељивали.

Најпослије умољавам Вас и то, да им према могућностима и према нуждама њиховим брацку рукопомоћ не ускратите. Тврдо се надам да ће Висока Краљевска Влада српска брацки се одазвати Кнежевској влади црногорској и притећи јој у помоћ у великој нужди брацког вам народа црногорског“.

Гавро Вуковић је истог дана послао приватно писмо Јовану Ристићу, али са знањем кнеза. Наводим један његов део: „Земље сувише мало имамо, народа се умножило и нагомилало тако, да се више душкати не може. Наш народ је искључиво земљорадник, стога се не може обрнути на други који посао осим земљорадње; отуда тјескобе, сиромаштво и све друге невоље. Србија је била толико година затворена тако да је било прекинута постепено насељавање Црногораца лојалног понашања, те смо и тијем доведени у данашње тјескобе. При том зле године, које од рата све једна за другом следују удавише овај народ. Ова година пријети такође да ће бити једна од зли, ако не од најгорих... Ја иако сам по званичној дужности морао писати Влади, ми сви у Вас сву наду полагамо, као првака и великог патриоту српског“.

Српска влада је детаљно и доста брзо проучила захтев црногорске владе о насељавању Црногораца у Србију, и већ 24 августа 1889 године министар иностраних дела Саво Грујић одговорио је Гавру Вуковићу.

Наводим садржај тог писма у целини:

„Са највећом пажњом прочитао сам Ваше писмо од 9 о.м. којим сте имали доброту представити краљевској влади неповољне прилике у којима се налази један део становништва братске нам Црне Горе.

Краљевска влада упозната с тим, с најискренијим саучешћем забавила се питањем о насељавању наше браће из Црне Горе у Србију и ја се радујем што Вам у име њено могу изјавити, да су **врата Србије отворена браћи из Црне Горе.**

У том расположењу, а да досељеници не буду изложени неприликама, неодређености и неизвесности у прелазном стању од доласка овамо и сталног насељавања, краљевска влада држи, да је целисходно из раније спремити све што је потребно како би досељеници могли чим дођу амо без тешкоћа заснивати своја огњишта. На ту целъ ја Вас, Господине, молим да ми увек два месеца раније јавите број породица које намеравају прећи у Србију, број чланова сваке породице, колико мушких колико женских глава броји свака од њих, године старости њихове, да би се према томе могло одредити и количина земље која ће му бити потребна за насељавање, и уопште да имате доброту упознати ме са свим оним што држите да је потребно знати ради успешнијег извршења самог посла. Тога ради мени је част послати Вам у прилогу закон, који у нас постоји о насељавању“.

Из писама која су размењена између црногорске и српске владе виде се узроци исељавања Црногораца у Србију, као и расположење званичне српске владе за њихов пријем. Сада је настала жива активност у Црној Гори на реализацији одлуке српске владе о поновном организованом насељавању Црногораца у Србију. **Црногорска влада почела је преговоре са Бечом и Портом око преласка исељеника преко Босне и Санцака према Србији. Црногорска влада тражила је од Беча и босанско-херцеговачке владе да дозволе прелазак 4 до 6 хиљада црногорских исељеника преко Босне у Србију.**

Прелазак је дозвољен уз следеће услове: да се исељавање обави у три групе; да се исељавање обави искључиво преко Шћепан-Поља и Фоче на србијанску границу код Мокре Горе, с тим да исељеници морају до Фоче доћи први дан, други дан до Горажда, трећи дан до Медвеђе и четврти до Вишеграда. Босанске власти бринуће се о исељавању што се тиче воде и дрва. Са собом могу понети хране, а од стоке само коње. Исељеници нису са собом могли носити оружје. Порта је такође дозволила прелазак исељеницима преко Санцака у Србију.

Тако су обављене све неопходне припреме за организовано пресељавање Црногораца у Србију.

У Црној Гори је почело практично организовање црногорског сиромашног народа за исељавање у Србију. Српска влада је донела одлуку да се 1889 године може доселити око 6.000 људи из Црне Горе.

Интересовање је било много веће, тако да се свима, који су желели да се иселе у Србију, није могло изаћи у сусрет.

Неки прваци црногорских племена пописали су за исељавање знатно више становништва него што је било предвиђено одлуком црногорске владе. Многи су од њих продали своју имовину, а нису добили дозволу за исељење, па су се тако нашли без икакве имовине. О исељеницима се на територији Србије бринула српска влада и пружила је све што је могла да исељавање буде што успешније обављено (храну, огрев, конак, лекарску помоћ).

Прву групу сачињавали су исељеници из Грахова, Бањана и Рудина. У групи је било око 1.800 људи – 570 одраслих мушкараца, око 500 жена и око 800 деце. Њихов пут је водио преко Левер-Таре, Глибаче, Потрлице, Нове Вароши до Јавора, где су их дочекале српске власти. Даље је њихов пут водио преко Ивањице, Пожеге, Чачка, Краљева, Трстеника, Крушевца, Јанкове клисуре до Прокупља.

Другу групу сачињавали су исељеници из околине Никшића. Она је бројала око 2.000 људи – 574 одрасли мушкараца, око 500 жена и девојка и око 900 деце. Ова група је путовала преко **Берана**, Бијелог Поља и Сјенице. Путовање је било веома напорно, тако да су исељеници имали оронуо и готово просјачки изглед.

У трећој групи били су исељеници из Пиве, Дробњака, Језера и Шаранаца.

Ова група бројала је око 1.600 људи – 500 мушкараца, 500 жена и девојака и 600 деце. Они су путовали преко Таре, Пљеваља и Пријепоља.

Четврта група бројала је око 1.500 људи. Године 1889 преко Пљеваља прешло је у Србију око 5.400 људи, а преко **Берана и **Пријепоља** око 1.750.**

Прве две групе населиле су се у сливу Косанице, десне притоке **Топлице.**

Породице су насељаване по насељима, према раније утврђеном распореду.

Краљ Никола са синовима и краљ Александар

Тако се у Растелици населило 18 породица, у Дабиновцу и Вукојевцу 80, Трмки 25, Тачевцу и Ратевцу 52, Орловцу и Преветници 46, Матарови 47, Мачјој Стени и Васиљевцу 68, Јевремовцу 72, Мачјој Стени и Трпези 41 и Секирачи 31. Бањани су се населили у Растелицу, Дабиновац и Вукојевац. Трпчани у Трмку; из Никшићких Рудина у Тачевац и Ратевац; Граховљани у Орловац и Преветницу; из Опутних Рудина у Матарову; Кучи у Мачју Стену и Топезу; Пипери у Трпезу и Трн и Бјелопавлићи у Секирачу.

Трећа група исељеника требало је, према плану, да се насели у Косаницу, али пошто су прве две групе населиле тај простор, пребацили су се у Лесковац. За њихово насељавање била је одређена Јабланица.

Четврта група је, због непредвиђених проблема око смештаја, привремено подељена на више група: прва је остала у Чачку и Краљеву и бројала је око 40 породица; друга је остала у Крушевцу и бројала је 40 породица; трећа је смештена у Прокупљу и имала је 130 породица, а четврта у Лесковцу са 55 породица.

Тако се организовано и масовно насељавање Црногораца 1889 године успешно завршило. Као што сам раније навео, Црногорци су насељени у она подручја одакле су ратом 1878 године протерани Турци и Албанци. То су управо они делови српске државе који су најчешће били угрожени упадима Турака и Албанаца, те је то један од разлога што су најпре насељена пасивна села брдског дела Топлице, па тек затим равничарска. Насељеници су још у Црној Гори навикнути на рат са Турцима, па им ова нова граничарска дужност није била непозната.

Због успешног насељавања Црногораца у Србију и свесрдне помоћи коју им је пружила српска влада, **кнез Никола је краљевским намесницима 30 септембра 1889 године написао захвалницу следеће садржине:**

„**Господо краљевски намесници! Мени и цијелом народу нашем није могло ништа пријатније бити од оне братске готовости којом сте Ви и краљевска влада одазвали се лијепом и свесрдном помоћи онијем сиромашним породицама црногорским, које су због неродице од више година пострадале.**

Насељењем и потребном помоћи Вашом оне су обезбеђене, али самијем чином тијем освештана је наново најсветлија наша братска заједница, која и мимо задовољених страдалника, с обзиром на финансијске тешкоће у којима се находите, дејствују најблагодетније на дух свега **народа српског.**

И искреној жељи, да их она у свим подвизима народним руководи, па све снажније на потоње нараштаје наше пријеђе. Ја радосно хитам, Господо краљевски намесници, да Вам и краљевској влади изразим **најсрдачнију захвалност на тој братској предусретљивости и пожртвовању**, а мој нарочити посланик, **Г. Гавро Вуковић**, заступниг мојега министра иностраних дјела, има дужност да Вам и усмено дадне изразе о овим искреним чувствима мојима за све оно што сте досад патеничком народу учинили, као и за све оно што се надам да ћете у будућности“.

Тако се завршило насељавање око 7.000 Црногораца у Србију 1889. године на опште задовољство црногорске и српске владе и поред тога што је приликом пресељавања и насељавања било разноврсних проблема у организацији сеобе, смештаја и исхране.

Црногорци су се насељавали у Топлици и пре њеног ослобођења од Турака 1878 године.

Насељавања су била неогранизована и појединачна. Узрок њиховог исељавања из Црне Горе, поред економских, била је и крвна освета.

Такви досељеници су често мењали презиме (**нпр. Недељковићи из Плочника**) да их не би пронашли рођаци оних из чијег су братства убили племеника, те је због тога доста компликовано пратити порекло таквих породица.

Да би се утврдио континуитет насељавања Црногораца у Топлици, потребно је навести неке примере таквих досељавања и поред тога што је то обрађено у одељку о пореклу становништва.

Досељавања су била и пре ослобођења Топлице од Турака, групна и појединачна, организована и стихијна, али су била непрекидна.

Године 1870 у Петровац су се доселили Петровићи;

1872 Недељковићи у Плочник а Кривокапићи у Прокупље;

1875 Рашковићи у Свињиште;

1878 Дробњацци у Горњу Бејашицу; Комадине у Прекашницу; Ђинићи у Пролом; Андрићи, Гаговићи и Павловићи у Растовницу; Томановићи и Павловићи у Бериље; Комадине у Гојиновац; Савовићи и Перовићи у Селишта, код Куршумлије;

1879 Видовићи, Дакићи и Тодоровићи у Ђуревац;

1880 Драгићевићи у Доњу Трnavу; Петровићи у Доњу Коњушу; Вуковићи у Прокупље; Бошковићи у Пасјачу;

Бијелићи, Дедићи, Жугићи, Караџићи, Нешковићи, Раичевићи, Раонићи и Трипковићи у Статовац; Радевићи и Савелићи у Самоково; Филиповићи у Селиште, код Куршумлије;

1882 Ђуровићи и Радосављевићи у Мачју Стену; Радоњићи и Јовановићи у Трпезу;

1883 Недељковићи у Крчмаре; Марковићи у Дегрмен; Чупићи у Бериље;

1885 Гвозденовићи у Мрљак; Бојовићи у Горњу Коњушу; Томовићи и Басовићи у Трпезу;

1886 Вукашиновићи у Мачју Стену;

1887 Булатовићи у Растовницу; Ђуровићи у Самоково;

1888 Пешићи и Велимировићи у Бучинце;

1889 Баћовићи, Матовићи, Поповићи, Перовићи, Томашевићи и Копривице у Дабиновац; Бојовићи у Добри До; Андријашевићи у Вукојевац;

1890 Малевићи у Купиново; Бакићи у Мачју Стену; Рогановићи у Растовницу;

1891 Петровићи, Марковићи и Стошићи у Мердаре;

1892 Делибашићи у Селишта, код Куршумлије;

1896 Дедићи у Буколорам; Вујадиновићи у Васиљевац;

1898 Дедићи у Васиљевац и Обртице;

1900 Церовићи у Добротић;

1903 Војиновићи и Мрваљевићи у Растовницу; Чупићи и Пејовићи у Балчак;

1904 Бојићи у Јовину Ливаду, Растовницу и Балчак; Бјелице у Јовину Ливаду и Нови Ђуревац; Јовановићи у Лазаревац; Милачићи у Белу Воду и Широке Њиве; Бановићи у Дабиновац; Јаблановићи у Пасјачу; Огњановићи, Копривице, Николићи и Војиновићи у Растовницу; Радојевићи у Равни Шорт; Вучетићи у Балчак; Ераковићи, Килибарде и Ковачевићи у Селиште, код Прокупља;

1905 Влаховићи у Балчак;

1906 Петровићи, Чолићи и Лалевићи у Купиново; Милутиновићи у Растовницу; Вујисићи и Добричани у Рачу;

Марковићи и Кнежевићи у Балчак; Љумовићи у Гласовик;
Радоњићи у Доње Точане;

1907 Лакићевићи, Павићевићи и Ђорђевићи у Трпезу;
Лобовићи у Суви До;

1909 Крунићи у Јовину Ливаду; Стојановићи у Балчак;

1910 Албијанићи и Ждраловићи у Зебицу;

1911 Гарашани, Драгутиновићи и Перовићи у Куршумлијску
Бању; Поповићи и Булајићи у Растовницу;

1912 Савовићи у Растовницу;

1916 Кулићи на Бели Камен;

1918 Вујичићи у Видовачу;

1919 Радовићи у Власово; 1920 Благојевићи, Шарци,
Јоксимовићи у Видовачу; Ђукићи у Симоновац;

1922 Кривокапићи у Пасјачу; Цевердаровићи у Растовницу;

1923 Гутовићи у Видовачу;

1927 Стојановићи и Јовановићи у Видовачу;

1928 Ушћумлићи у Видовачу.

Многе црногорске породице нису се привikle на нови начин
живота у Топлици. Чежња за старим крајем, тешко
прилагођавање новој средини, натерали су многе породице, које
су се 1889 године доселиле у Топлицу и Јабланицу, да се иселе.

Тако се од 757 црногорских породица које су населиле Јабланицу
одселило у Црну Гору или друге делове Србије 195, а од 585
из Косанице отишла је 221. Прва и друга генерација Црногораца
у Топлици се у већем броју задржала, док се трећа генерација скоро
масовно иселила, али не у Црну Гору, него у велике индустријске центре
Србије, посебно у Београд. Села насељена црногорским досељеницима
скоро су сасвим остала без младог становништва.

Типичан пример за то су села у близини Прокупља:
Растовница, Добротић, Видовача, Селиште и друга.

Вујадин Б. Рудић „Становништво Топлице“, САНУ посебна издања,
књига 17, 1977. Стране 64-70

Извор: Макроекономија